

Харченко Т.Г., Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка

Харченко Тетяна Гадулзьянівна – кандидат педагогічних наук, доцент, докторант Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. Коло наукових інтересів: проблеми компаративної педагогіки: теорія та практика гуманізації підготовки вчителів у Франції в другій половині ХХ століття.

З ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ У ФРАНЦІЇ (1789-1833 РР.)

Стаття присвячена дослідженню особливостей розвитку педагогічної освіти Франції до створення єдиної уніфікованої інституціональної системи підготовки вчителів. Простежено в хронологічному порядку виникнення перших лекцій, Нормальних класів, Нормальних шкіл, вчительських шкіл взаємного навчання.

The peculiarities of the education development in France before the moment of creation of the united unified institutional system for teachers' training are viewed in this article. This system is observed according to the chronological order of the appearance of the first lectures, Normal classes, single Normal schools, schools of reciprocal teaching for teacheres.

Актуальність даного дослідження обумовлена необхідністю долучитися до основ історико-педагогічної науки, яка дозволяє уникати помилок, повторів, дає можливість правильно сформулювати чергові дослідницькі завдання. Становлення нової освітньої системи в сучасній Україні потребує володіння знаннями кращої педагогічної спадщини всього людства. Особливий інтерес для вітчизняної педагогічної освіти становить досвід підготовки вчителів у Франції. Протягом останніх століть політична та педагогічна громадськість цієї країни працювала над пошуком удосконаленої моделі функціонування системи підготовки вчителів.

Увагу багатьох вітчизняних учених привертають педагогічні досягнення Франції (О.Авксентьева, О.Алексеева, О.Бажановська, Л.Зязюн, Г.Крючков, Н.Лавриченко, А.Максименко, О.Матієнко, Л.Пухова, О.Романенко, О.Сухомлинська, Т.Швець). В історико-педагогічних публікаціях, безсумнівно, аналізуються проблеми, пов'язані з розвитком професійної підготовки вчителів в історичному аспекті. Проте особливості розвитку французької педагогічної освіти в XVII-XIX століттях у них

викладені описово, поверхово і стисло. У зв'язку з цим мета автора статті полягає у виявленні особливостей розвитку підготовки вчителів у Франції до моменту створення єдиної уніфікованої інституціональної системи підготовки вчителів, тобто до 1833 року.

“Історично навчання викладачів у Франції – явище недавнього часу”, – слушно зазначає сучасна французька дослідниця в галузі педагогіки пані В. де Ландшир [6, 350]. Оскільки античний педагог – це раб і до Великої буржуазної революції кінця XVIII століття педагогічна освіта у Франції залишалася в руках католицької церкви. Учителем могла стати будь-яка людина, яка пройшла нескладне випробування в кюре. Нерідко це були малописьменні й аморальні люди. Учитель повинен був уміти дзвонити в дзвони до служби, співати під час богослужіння, чистити свічки, прикрашати вівтар, прибирати церкву, переписувати ноти, заводити баштовий годинник і, в останню чергу, проводити заняття в школі [4]. Колежі, які очолювали виключно представники духовництва, мали на меті не формування громадянина, а підготовку священнослужителів

(Лавуазьє); вони “виснажували молоде покоління завчанням слів”, і “смісл їх був у нарузі над формами розуму” (Дону) [7]. Світських учителів було дуже мало, і ніякої спеціальної педагогічної освіти вони не отримували. Стажисти, набрані з числа кращих учнів, спостерігали за вчителем, переймали його методи роботи й одночасно відсталість і рутину середньовічної освіти.

Починаючи з XVII століття у Франції за підтримки окремих осіб епізодично почали з’являтися школи для вчителів. Перші “педагогічні семінари” були організовані в єпархії Ліона священником Ш.Деміа (1666 р.). Пізніше в Реймсі (1685 р.) відкрилася школа, яку можна вважати предтечею педагогічних колегів. Ця школа була призначена для підготовки вчителів сільських початкових шкіл. Її очолив Ж.-Б. де Лассаль. Незабаром з’явилися й перші посібники для вчителів, такі, як: “Християнські моральні думки для освіти дітей” К.Жолі та “Приходська школа, або Спосіб гарно навчати в маленьких школах” безіменного кюре з Парижа [2, 128]. У рукопису де Лассалья під назвою “Формування нових учителів” можна знайти звід вимог, що ставилися саме в цей час до вчителя. На думку автора, учитель повинен бути “небагатослівним і не метушливим. Він не повинен гніватися на учнів, бути несправедливим або фамільярним. Учителю важливо володіти такими якостями, як сміливість, твердість характеру, стриманість, самовладання. Він повинен говорити чітко, доступно для дітей мовою та працювати з такою легкістю, наче він мав тридцятирічний досвід” [2, 44].

Ситуація змінилася після революції 1789 року. “Пристрасна боротьба революціонерів проти деспотизму й безправ’я народу, проти гніту церкви та їх гаряча віра в торжество людського розуму, в ідеї свободи й рівності призвела їх до переконання про необхідність створення нової школи й нового учительства” [1, 546]. Метою людей, які здійснили революцію, було, перш за все, гарантування права вільної освіти, звільнення молоді від виховання, що їй дала церква, забезпечення громадян знаннями, необхідними саме людині. Уся країна усвідомлює, що виникає необхідність формування нової людини, а готувати підростаюче покоління до вступу в доросле життя в силу своїх функціональних обов’язків покликані саме педагоги. Як наслідок – на порядку денному в революційній Франції гостро постало питання про створення уніфікованої системи підготовки вчителів, яка б відповідала духові молоді республіки.

Особливий інтерес для усвідомлення сучасної системи підготовки педагогічних кадрів у Франції представляє історичний аналіз її поетапного розвитку. Давайте простежимо за становленням педагогічної освіти в цій країні, котра вважається сьогодні однією з найбільш

передових у світі. Інституціональна система освіти викладачів стала масово організовуватися у Франції лише після закону Гізо 1833 року. До цих пір вона являє собою лише епізодичну появу законодавчих документів, які запроваджують створення розрізаних навчальних закладів та виникнення поодиноких шкіл, класів, лекцій для підготовки майбутніх учителів.

До відкриття першого світського навчального закладу, що займався би професійною підготовкою викладачів, на Законодавчих революційних установах (1789-1794 рр.) неодноразово робилися спроби створити уніфіковану систему педагогічної освіти в країні. Першим серед таких законодавчих проектів був Проект про створення колежу для підготовки шкільних учителів у кожному департаменті французького королівства, представлений на Національній асамблеї 17 березня 1792 року А.-Ж. Дорхом (Antoine-Joseph Gorsch), громадянином Франції. Головний вікарій Страсбурга, натхненний німецькою моделлю (нім. Schul-Lehrer Akademien), був абсолютно впевненим у нагальній потребі створення в кожному французькому департаменті колежу для шкільних учителів. Необхідність відкриття навчальних закладів для вчителів він обґрунтовував таким чином: “Для того, щоб формувати мислення й серця дітей, давати їм розвиток і повідомляти необхідні імпульси, педагогам потрібні фундаментальні знання”. Особливо він наголошує на важливості знання здібностей та інтересів дітей. Через це спеціалізовані педагогічні навчальні заклади, вважає він, будуть призначені для того, щоб давати майбутнім учителям необхідні для навчально-виховного процесу знання. Навчання в колежі було розраховано на два роки. “У них усі шкільні вчителі, не лише в містах, а й у селах, будуть черпати інструкції, котрі вони повинні будуть використовувати в роботі зі своїми учнями; згідно з методикою, ясною, легкою та доступною дітям” [8, 148-151].

Про необхідність створення одного на департамент інституту, котрий би здійснював педагогічну підготовку майбутніх учителів початкової й середньої шкіл, говорить у своєму Проекті декрету про суспільну освіту, що був представлений на Законодавчій Асамблеї 20-21 квітня 1792, Кондорсе (Marie Jean Antoine Nicolas de Caritat, marquis de Condorcet). У статті 8 зазначеного проекту говориться: під час навчання в інституті люди, що будуть направлятися на посади вчителів початкових та середніх шкіл, будуть засвоювати просту й доступну дітям методику викладання; вони навчатися користуватися книгами для вчителя й таке інше [8, 231].

Першим навчальним закладом, який був призначений для формування педагогічних кадрів у Франції, стала створена в 1794 році за

проектом Лаканаля Паризького Нормальна школа. Її відкриттю передували певні політичні та педагогічні дебати в законодавчих революційних установах. Так, 3 березня III року французької республіки (24 жовтня 1794 р.) на засіданні Національного Конвенту виступив з Доповіддю про створення Нормальних шкіл ще один політичний діяч революційної Франції Ж. Лаканаль (Joseph Lakanal). [8, 151-158]. Національний Конвент, який хотів прискорити епоху, коли він зможе розповсюдити в уніфікованій формі по всій Республіці освіту, необхідну всім французьким громадянам, 3 березня III року (30 жовтня 1794 р.) видає Декрет про організацію Нормальних шкіл. Декрет постановляє: у Парижі буде створено Нормальну школу, куди будуть зібрані з усіх частин Республіки вже навчені необхідних наук громадяни, щоб учитися в найкваліфікованіших педагогів мистецтву викладання (Стаття 1). Стаття 2 даного закону зобов'язує адміністрації французьких провінцій направити до Паризької Нормальної школи пропорційне кількості населення число учнів (пропорційна основа – 1 людина на 20 000 мешканців). Закон передбачав, що підготовлені в цій республіканській школі слухачі по закінченні курсу навчання у своїх районах повинні будуть відкрити Нормальну школу (Стаття 11), яка буде продовжувати та розповсюджувати традиції Паризької Нормальної школи в галузі методики викладання шкільних дисциплін.

Постановою про Нормальну школу від 20 лютого III року французького революційного календаря (8 лютого 1795) Комітет суспільної освіти Національного Конвенту для допомоги випускникам Нормальних шкіл, по закінченні котрих вони повинні будуть у своїх провінціях передавати отримані знання, організує таку форму навчання, як конференції, бесіди, лекції [8, 476].

Створений педагогічний навчальний заклад нового типу був позбавлений духу схоластики й звільнений від церковного диктату, що було характерно для колишніх університетів. Цікавим є походження назви Нормальної школи. Еволюція слів сім'ї *norme* (фр.) починається з латинського *norma*, що позначає “кутомір” і пізніше набуває фігурального відтінку “норма поведінки, правила”. У сучасній французькій мові слово *norme* має кілька значень, у тому числі “стандарт”, “еталон”, “правило”. Отже, “Ecole normale” можна перекласти як “Школа правил”, де майбутнім учителям підносять “droit modèle”, які вони повинні розповсюджувати далі. Слухачі цієї школи набиралися з числа молодих людей, які мали достатню освітню підготовку (приблизно 1500 представників провінцій). Їхній увазі пропонувався цикл лекцій, які читали видатні вчені країни. Устрій Паризької Нормальної школи задумувався таким чином,

щоб передавати педагогічні знання з центру в Нормальні школи інших регіонів. Передбачалося, що по закінченні навчання слухачі курсів відкриють Нормальні школи у своїх департаментах і будуть навчати майбутніх учителів методиці викладання, набутій ними в Паризькій Нормальній школі. Але цим планам не судилося здійснитися. Реакція посилювалась, і демократична спрямованість навчання, а також склад слухачів школи, у більшості своїй палких республіканців, зробили її небажаною.

7 лютого III року (26 квітня 1795) з Доповіддю про закриття лекцій Нормальної школи виступив один з представників Національного Конвенту П. Дону (Pierre Claude François Daunou). У своїй доповіді Дону говорить, що Нормальна школа не відповідає сподіванням учнів і пропонує її закрити [8, 136-139]. Конвент, за його пропозицією, приймає рішення про закриття школи 30 лютого III року (19 травня 1795) [8, 141]. Таким чином, перша національна спроба створення уніфікованої системи підготовки вчителів завершується невдачею: закривається Паризька Нормальна школа й відповідно жодну школу в найближчі десятиліття в провінції не буде створено.

Паризька Нормальна школа проіснувала тільки чотири місяці, але в історії освіти Франції вона залишила незгладимий слід і послужила взірцем передової школи з новою організацією навчального процесу та передовою для того часу методикою викладання. Покликана підготувати вчителів, здатних здійснити сміливі просвітницькі задуми революції, вона стала прототипом майбутньої Вищої Нормальної школи.

Наступним кроком до створення централізованої уніфікованої системи підготовки педагогічних кадрів у Франції було створення “Нормальних класів учителів”, які розмішувалися в приміщеннях початкових і середніх шкіл. Центральні школи, середні навчальні заклади, були створені в країні декретом від 7 лютого III року (25 лютого 1795 р.). Міністр внутрішніх справ у часи Директорії й одночасно автор методики навчання читанню пан Ф. Нефшато (François de Neufchâteau) у Циркулярі викладачам і бібліотекарям центральних шкіл від 20 лютого V року (6 вересня 1797) запроваджує створення в цих центральних школах лекцій для освіти вчителів. Треба зазначити, що ця ідея про підготовку вчителів у рамках системи середньої освіти, запропонована Кондорсе ще в 1792 році, ніколи не мала успіху в Директорії Консулату [5].

Аналіз становлення системи підготовки педагогічних кадрів у Франції дозволяє зробити висновок про те, що на початку XIX століття саме університети повинні були “вжити заходів для того, щоб мистецтво читати, писати й перші уявлення про лічбу в початкових школах викладалося віднині лише достатньо освіченими

вчителями”. Уряд піклувався про те, щоб поліпшити мистецтво навчання читання, письма та лічби. В Імперському декреті про створення університету від 17 березня 1808 року стаття 108 присвячена підготовці вчителів через створення в середніх школах Нормальних класів. “У кожній академії, у колежах і ліцеях будуть організовані один чи кілька Нормальних класів, призначених для освіти вчителів початкових шкіл” [5]. Надалі подібне рішення призведе до створення лише однієї Нормальної школи в місті Страсбург.

24 жовтня 1810 Постановою префекта провінції Ба-Рен (du Bas-Rhin) у приміщенні ліцею в місті Страсбурзі буде відкрито Нормальну школу для навчання й підготовки вчителів початкових шкіл французьких департаментів. У ній викладалися найпрогресивніші методи для того, щоб навчити майбутніх учителів легко та впевнено давати перші знання всім людям [3, 57-59]. Курс навчання вчителів у цій школі для подальшого їх розподілу по комунах був розрахований на чотири роки. Необхідні засоби для підготовки вчителів були видані генеральною радою департаменту (навчальний округ Страсбурга).

Наглядова комісія в складі префекта, ректора навчального округу й нотаблів (видних громадян міста) стежила за якістю освіти. Майбутніх учителів готували шляхом імітації навчання, спираючись на практику досвідченого вчителя, який передавав свої вміння. Відомий французький історик і міністр народної освіти Ф.Гізо двадцять років потому відгукнеться про першу Нормальну школу таким чином: “Перевага народної освіти в навчальному окрузі Страсбурга вражає: головний та неминучий тому доказ – існування Нормальної школи” [5]. Відзначимо, що в “Нормальному класі вчителів” при ліцеї м. Страсбурга домінують в навчальному процесі були так звані “технічні компетенції”, які являли собою імітацію техніки роботи вчителя-практика.

Як ще одну спробу створити дійову систему підготовки педагогічних кадрів у Франції можна розглядати виникнення шкіл взаємного навчання, або шкіл Белл-Ланкастерської системи (1815-1820 рр.). Назва походить від імені англійських педагогів А.Белла (A.Bell; 1753-1832) й Дж. Ланкастера (J.Lancaster; 1776 або 1778-1838), які незалежно один від одного висунули подібний метод навчання. Спочатку Белл-Ланкастерська система застосовувалася в Індії, де в цей час знаходився А.Белл. На початку XIX ст. ця система отримала розповсюдження в деяких країнах (США, Франція, Бельгія та ін.) як дешевий та швидкий спосіб розповсюдження грамоти. У Франції 27 квітня 1815 Міністр внутрішніх справ протягом 100 днів Лазар Карно (Lazare Carnot) видав Декрет про організацію експериментальної початкової школи в Парижі. Створенням цієї школи він хотів розвинути у

Франції систему взаємного навчання. Падіння влади Наполеона не дозволило впровадити в життя даний декрет. Проте 13 червня 1815 Товариство початкової освіти в Парижі відкриє взірцеву школу взаємного навчання, яку інколи будуть називати Нормальною [5].

“Товариство початкової освіти» Франції за підтримки уряду поступово відкриє школи-моделі, куди відправляють майбутніх учителів і вчителів, які вже працюють, щоб залучити їх до принципів викладання Белл-Ланкастерської системи. У них не було класів і вчителів у сучасному розумінні. Учні, поділені на десятки (відділення), навчалися в моніторів, які знали трохи більше, ніж вони самі. Монітори навчалися самі й учили своїх товаришів під керівництвом педагога, від якого отримували інструкції, чого та як треба навчати наступного дня. Замість книг використовувався різноманітний дидактичний матеріал, хоча вже існував “підручник із взаємного навчання” М.Саразена. При взаємному навчанні учні швидше, ніж у звичайних школах, оволодівали навичками читання, письма й лічби, але вони не отримували при цьому ніякої системи знань. Учитель набував необхідних професійних компетенцій, імітуючи роботу досвідченого вчителя: навички оцінювання; володіння інструментарієм, необхідним для навчання; розвиток соціального співробітництва, взаємодопомоги тощо. Принциповою причиною занепаду цієї системи до середини XIX століття був низький рівень отриманих знань.

Рух із створення Нормальних шкіл, ініційований А.Ватімеснілом (Henri de Vatimesnil) у 1828 році, розпочнеться після революції 1830 року. Постанова короля про організацію першої Нормальної школи в Парижі від 11 березня 1831 року створює школу в академії Парижа. У статті 1 говориться, що дана школа призначена для того, щоб готувати вчителів початкових шкіл для академії Парижа та апробувати нові методи навчання, які використовуються в початковій освіті. Наказ від 7 вересня 1831 року ініціює створення Нормальної школи для вчителів початкової освіти в академії Парижа в місті Версаль.

Як бачимо, до 1833 року у Франції не було створено єдиної системи підготовки педагогічних кадрів на національному рівні. Політична й педагогічна громадськість країни усвідомлювала важливість створення та розвитку навчальних закладів для освіти вчителів. Але про уніфіковану систему підготовки викладачів говорити ще не доводилося. З метою викладання вчителям мистецтва навчати епізодично й розрізнено виникали лекції, Нормальні класи, поодинокі Нормальні школи, вчительські школи взаємного навчання тощо. Уперше масово у Франції розпочне організуватися інституціональна система освіти вчителів лише після революції 1830 року, а саме – після Закону про

початкову освіту від 28 червня 1833 року, відомого під назвою закону Гізо. Треба зазначити, що досі рух по створенню Нормальних шкіл стосується лише освіти вчителів системи початкового навчання.

Звичайно, у межах однієї статті важко представити всі етапи становлення та розвитку

французької системи підготовки педагогічних кадрів у повному обсязі, тому перспективи подальшої розробки вбачаємо у вивченні особливостей розвитку освіти майбутніх учителів у другій половині XIX століття.

Література

1. Вульфсон Б.Л. Франция // Пед. энцикл. – М., 1986. – Т.6. – С. 549 – 552.
2. Джуринский А. Развитие образования в современном мире. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – 200 с.
3. Célébration du 150-e anniversaire de la création à Strasbourg de la 1-re école normale en France. L'École normale a 150 ans... – Strasbourg: Istra, 1960.
4. Honoré S. Les parents et l'école: Comment collaborer? – Paris, 1974. – 160 p.
5. La formation des maîtres en France: 1792 – 1914. Recueil de textes officiels // Textes officiels réunis par M. Grandière, R. Paris et D. Galloyer. – INRP, 2007. – 784 p.
6. Landsheere V. L'éducation et la formation. – Presses Universitaires de France. – 1992. – 736 p.
7. Liberté de l'enseignement / Le Nouveau dictionnaire de pédagogie et d'instruction primaire de Ferdinand Buisson. – Paris, 1911.
8. Procès verbaux du Comité d'Instruction publique de l'Assemblée législative. – Imprimerie nationale, 1899.